

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-8>

ЛЕКСИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО КОМПОНЕНТА В НІМЕЦЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

LEXICAL REFLECTION OF THE GENDER COMPONENT IN GERMAN PHRASEOLOGY

Весоловський О. В.,

orcid.org/0000-0002-9836-3672

асистент кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Петришак Б. Я.,

orcid.org/0000-0002-5154-2403

старший викладач кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Статтю присвячено дослідженню фразеологізмів з гендерним компонентом в німецькій мові. Фразеологізми є важливою частиною будь-якої мови, оскільки вони відображають культурні особливості певного суспільства. В німецькій фразеології, так само як і в інших мовах, можна виявити вплив гендерних стереотипів та соціокультурних чинників на лексичні одиниці. Дослідження лексичного відображення гендерного компонента у німецьких фразеологізмах є цікавим напрямом, який розкриває особливості мовного вираження стосунків між чоловіками та жінками. Мета дослідження полягає у визначенні лексичних аспектів фразеологізмів німецької мови з гендерним компонентом.

Термін «гендер» трактується у статті як комбінація різноманітних соціокультурних параметрів, що вербалізують особу залежно від статі. Для вивчення культури країни та її суспільної свідомості важливо проаналізувати засоби, за допомогою яких вербалізуються гендерні стереотипи, зокрема в німецькомовній лінгвокультурі. Автори статті дотримуються думки, що фразеологічні одиниці – це лексико-граматичні єдності, що складаються з двох або більше компонентів, утворених за моделлю словосполучення або речення, із загальним значенням, яке автоматично відтворюється в мові.

У статті визначено сутність понять «гендер» та «фразеологізм», виявлено такі маркери фразеологічних груп, як зовнішні та внутрішні фемінінні та маскулінінні характеристики, а також соціальні характеристики жінки та чоловіка.

З'ясовано, що гендерні особливості у фразеологізмах виражаються експліцитно, тобто загальними іменниками на позначення жінок або чоловіків. Встановлено, що значну частину аналізованих одиниць становлять фразеологізми з компонентами на позначення тварин та комах. Такі одиниці надають характеристик жінкам та чоловікам імпліцитно.

Ключові слова: гендер, лексична одиниця, німецька мова, стереотип, фразеологізм.

The article is devoted to the study of phraseological units with a gender component in the German language. Phraseological units are an important part of any language, as they reflect the cultural peculiarities of a particular society. In German phraseology, as well as in other languages, it is possible to identify the influence of gender stereotypes and socio-cultural factors on lexical units. The study of the lexical reflection of the gender component in German phraseological units is an interesting area that reveals the peculiarities of the linguistic expression of relations between men and women. The purpose of the study is to determine the lexical aspects of German phraseological units with a gender component.

The term «gender» is interpreted in the article as a combination of various socio-cultural parameters that verbalize a person depending on the gender. In order to study the culture of a country and its social consciousness, it is important to analyze the means by which gender stereotypes are verbalized, in particular in the German-speaking linguistic culture. The authors of the article are of the opinion that phraseological units are lexical and grammatical unities consisting of two or more components formed on the model of a phrase or sentence with a common meaning that is automatically reproduced in the language.

The article defines the essence of the concepts of «gender» and «phraseology», identifies such markers of phraseological groups as external and internal feminine and masculine characteristics, as well as social characteristics of women and men. It has been found that gender features in phraseological units are expressed explicitly, i.e. by common nouns for women or men.

It has been established that a significant part of the analyzed units are phraseological units with components denoting animals and insects. Such units implicitly characterize women and men.

Key words: gender, lexical unit, German, stereotype, phraseology.

Постановка проблеми. У межах антропоцентричної парадигми, яка домінує останні кілька десятиліть, продовжує стрімко розвиватися гендерна лінгвістика, що досліджує різні лінгвістичні аспекти, пов'язані з розумінням гендерних стереотипів, відображених у становищі та ролях жінок і чоловіків у суспільстві та в семантиці мовних одиниць. У цьому контексті розгляд гендерних відмінностей у фразеологічних одиницях є актуальним, адже дозволяє простежити, як мовні особливості жінок і чоловіків відображають комунікативні стереотипи.

Узагальнюючи різноманітні трактування терміну «гендер», розуміємо його як комбінацію різноманітних соціокультурних параметрів, що вербалізують особу залежно від її статі [1–5]. Особливо виразно гендерні характеристики простежуються у фразеологічних одиницях – лексико-граматичних єдностях, що складаються з двох або більше компонентів, утворених за моделлю словосполучення або речення, із загальним значенням, яке автоматично відтворюється в мові.

Фразеологічні одиниці можуть виражати різноманітні характеристики, властивості або ролі жінок та чоловіків у суспільстві, як-от: гендерно-специфічні ролі (відображення традиційних гендерно-специфічних ролей жінок та чоловіків, підкреслюючи їхню функцію в сім'ї або суспільстві), стереотипи та гумор (фразеологізми як з позитивною, так і негативною конотаціями, що впливають на уявлення про роль жінок та чоловіків у суспільстві), влада та авторитет (незалежність та контроль над власним життям як у позитивному, так і в негативному контексті), індивідуальні якості (сила, рішучість, врівноваженість).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні напрями дослідження «гендеру» у лінгвістиці вивчали Р. Долгова [3], І. Фісяк [6], Ю. Мельник [5], Т. Семашко [7] та ін. Гендерну проблематику досліджували у різних аспектах на прикладі різних мов. У роботах Д. Гамулець вивчається гендерний аспект у сербській фразеології [2]. Зі свого боку, В. Василенко розглядає вербалізацію концепту Frau фразеологічними одиницями в німецькій мові [1]. Такі дослідники, як О. Зубач, О. Аджабі та Я. Застровський зосереджують свою увагу на німецькій мовній особистості у фразеологічній картині світу [8]. Ю. Капак вивчає актуалізацію гендерного компонента семантики фразеологічних одиниць у німецькому публіцистичному тексті [4]. Особливостям семантики гендерномаркованих фразеологізмів сучасної німецької мови присвячено розвідки М. Лозицької [9]. Гендерний компонент у структурі та семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови досліджено у дисертації Н. Павленко [10].

Мета дослідження полягає у визначенні лексичних аспектів фразеологізмів німецької мови з гендерним компонентом. Об'єктом дослідження постають фразеологічні одиниці німецької мови з гендерним компонентом, а предметом – їхнє лексичне відображення. Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка фразеологічних одиниць з гендерним компонентом із фразеологічних словників [11–14]. Для досягнення мети використовувалися загальнонаукові методи дослідження, такі як аналіз, синтез, узагальнення, а також компонентний аналіз, метод фразеологічної ідентифікації, аналіз словникових статей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У німецькій мові фразеологізми дозволяють вивчати, як гендерна тематика виражається на рівні фразеологічних одиниць. Різноманітні характеристики, властивості або ролі жінок та чоловіків у суспільстві, які вербалізують фразеологічні одиниці, можуть бути виражені як експліцитно, так і імпліцитно.

Експліцитна вказівка на жінок реалізується одиницями, що безпосередньо іменують жінку або чоловіка. До таких компонентів у складі фразеологізмів належать, наприклад, іменники *Frau, Mutter, Königin, Herrin, Wirtin* тощо:

Eine Frau für alles – вказівка на жінку, яка може впоратися з будь-якими обов'язками або завданнями.

Eine Frau von Welt – вказівка на культурну та освічену жінку.

In der Ruhe liegt die Kraft, sagte die Frau und zog dem Mann die Nase lang – гумористичний вислів, який підкреслює силу та мудрість жінок.

Wie die Königin behandelt werden – вказівка на те, що когось дуже шанують або поважають.

Die Wirtin hat immer recht – використовується для підкреслення авторитету або влади господині у своєму закладі.

Die Wirtin vom Goldenen Löwen (господиня Золотого лева) – може бути використано як образливий вираз чи жартівливий спосіб звертання до господині тракту або ресторану.

Die Wirtin spielen – використовується для опису ситуації, коли хтось намагається бути господинею чи владарювати над іншими.

У німецькій мові існують різні фразеологізми, які можуть використовуватися для вираження краси жінки, наприклад:

Eine Augenweide sein – Бути приємним для ока, виглядати дуже красиво.

Ein Hingucker sein – Бути предметом уваги, виглядати дуже привабливо.

Blumen pflücken gehen – Вибирати квіти, але також вживається як вираз для того, щоб зустрічати красивих жінок.

Ці фразеологізми використовуються для висловлення позитивних оцінок краси жінок та можуть варіюватися в залежності від контексту та індивідуального вживання.

У німецькій мові існують фразеологізми, які використовуються для вираження хазяйновитості чи домашньої вправності жінки:

Den Laden schmeißen – керувати справами, бути господинею у сім'ї чи в бізнесі.

Familie und Haushalt unter einen Hut bringen – вдало вирішувати сімейні та домашні питання.

Зазначені фразеологізми допомагають виражати хазяйновитість та вправність жінок у справах дому та родини.

Експліцитна вказівка на чоловіків відображена такими компонентами у складі фразеологізмів, як *Herr, Mann, Wirt, Vater* тощо:

Herr der Lage sein – бути господарем / володарем ситуації.

Seinen Wirt machen – забиратися у когось (наприклад, вдома).

Vater werden ist nicht schwer, Vater sein dagegen sehr – стати батьком нескладно, але бути ним – важко (жартівливий вислів про відповідальність батьківства).

Der Herr im Haus sein – бути господарем у домі.

Аналіз словникових статей дозволив виокремити фразеологізми німецької мови, які можуть використовуватися для вираження сили чоловіків:

Stark wie ein Bär sein – бути сильним, міцним, як ведмідь.

Ein starker Kerl sein – бути сильним, витривалим чоловіком.

Mit eisernem Willen – мати міцну волю та рішучість.

Ein Kraftpaket sein – бути сильним, енергійним.

Ein Mann aus Stahl sein – бути надійним, стійким, непохитним.

Ein Mann mit Biss sein – чоловік з характером.

Ein Mann der Tat sein – бути чоловіком справи, вирішувати проблеми.

Die Hosen anhaben – мати контроль або приймати рішення в сім'ї чи в стосунках.

Зазначені фразеологізми використовуються для вираження характеру, фізичної та моральної сили чоловіків у різних життєвих ситуаціях.

Деякі фразеологізми можуть містити імена або звертання, які вказують на стать особи. Наприклад, деякі фразеологізми з ім'ям «Hans» вказують на маскулінний гендер, а з ім'ям «Venus» – на фемінінний:

Hans Dampf in allen Gassen – активна, енергійна особа, яка діє в різних напрямках.

Hans im Glück – щаслива людина, якій завжди вдається все й у всьому.

Wie Venus aus der Muschel steigen – виглядати як Венера, богиня краси, що виходить з мушлі.

Аналізуючи фразеологізми, можна виявити, як певні імена використовуються для передачі характеристик або якостей осіб у контексті гендеру.

Значна кількість фразеологізмів містить компоненти-зооніми, які представляють комах або тварин на позначення гендерних стереотипів. Існують гендерно-специфічні фразеологізми, які вбудовані в експліцитний моралізований контекст: *der Unglücksrabe*, *alter Esel*, *dumme Gans*, *blöde Kuh*, *fetter Ochs*, *dummes Huhn*, *blöder Hecht*.

Імплицитна характеристика жінок та чоловіків виражається за допомогою фразеологізмів, що мають у своєму складі зооніми. Привабливість, доброту, веселість та працьовитість жінки віддзеркалюється крізь компоненти-зооніми, що належать до класу комах та домашніх тварин: *Biene*, *Hummel*, *Mieze*, *Entlein*:

Wie eine Biene arbeiten – працювати дуже наполегливо та ефективно.

Summ wie eine Hummel – бути веселим та задоволеним.

Wie eine Mieze schnurren – бути в доброму гуморі, задоволеним.

Ein hässliches Entlein – зовнішньо неприваблива особа, яка з часом може стати привабливою.

Маскулінність простежується через принципи подібності та за компонентами-зоонімами:

Stier bei den Hörnern packen – брати ситуацію у свої руки, бути рішучим.

Ein alter Hase sein – бути досвідченим, обізнаним та вправним.

Jemanden zum Ochsen machen – зробити когось сильним чи витривалим.

Для характеристики розумових здібностей жінок та чоловіків у німецькій мові зазвичай використовують лексичні одиниці на позначення домашніх тварин, оскільки вони представляють фауну, близьку до людей, що дозволяє добре розуміти їхній темперамент, негативна конотація таких фразеологічних одиниць переважає:

Dumm wie eine Gans sein – бути дурним або нерозумним.

Jemanden wie eine Kuh anstarren – недобррозичливо дивитися на когось.

Eine lahme Ente sein – бути неспроможним щось зробити.

Wie eine Henne auf dem Mist sitzen – бути непевним у чомусь.

Eine Kröte schlucken – прийняти не вигідне рішення.

Wie ein Fisch auf dem Trockenen sein – відчувати себе незручно або неспроможним щось зробити.

Wie eine Schlange um jemanden herumschleichen – діяти хитро та нещиро стосовно когось.

Wie ein Affe herumspringen – поводитися несерйозно, як мавпа.

Виокремлені фразеологізми використовують образи тварин для передачі різних смислів та виразів у німецькій мові.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лексичне відображення гендерного компонента у німецькій фразеології є важливим аспектом мовознавства, що дозволяє розкрити та розуміти вплив соціокультурних чинників на мовлення. Дослідження фразеологізмів з іменами та їхнім гендерним аспектом допомагає краще розуміти специфіку виразності та відносин між чоловіками та жінками в мовному середовищі. Експліцитні вирази прямо вказують на гендерну ідентичність особи у фразеології. Імплицитні вирази можуть не вказувати прямо на гендер, але вони можуть містити культурні асоціації або стереотипи, які відображають гендерні ролі.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні того, як змінюються фразеологізми, що містять гендерний компонент, з часом та як культурні, соціальні й лінгвістичні зміни впливають на їхню еволюцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Власенко В. В. Вербалізація концепту Frau в німецькій мові фразеологічними одиницями: лінгвокультурологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 24 с.
2. Гамулець Д. Гендерний аспект у сербській фразеології. *Вісник Львівського університету. Серія Філологічна*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. Вип. 56 (1). С. 219-226.
3. Долгова Р. Основні напрями дослідження «гендеру» у лінгвістиці. Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 9 квітня 2020 р. / редкол. Т.В. Калинюк (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. С. 40-43.
4. Капак Ю. Актуалізація гендерного компонента семантики фразеологічних одиниць у німецькому публіцистичному тексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2015. 20 с.
5. Мельник Ю. П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2009. Вип. 45. С. 110-114.
6. Фісяк І. Є. Гендерний аспект у семантиці фразеологізмів, що означають міжособистісні відносини. *Вісник Житомирського державного університету*. 2010. Вип. 58. Філологічні науки. С. 214-216.
7. Семашко Т. Гендерна лінгвістика в системі сучасної мовознавчої науки: *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2010. № 3. С. 166-170.
8. Зубач О., Аджабі О., Застровський Я. Німецька мовна особистість у фразеологічній картині світу. *Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки. Сер. Філологічні науки*. Луцьк, 2017. № 3 (352). С. 178-181.
9. Лозицька М. П. Особливості семантики гендерномаркованих фразеологізмів сучасної німецької мови. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 9. (268). Ч. I. С. 274-279.
10. Павленко Н. О. Гендерний компонент у структурі та семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови: дис. на здобуття наук. ступ. канд. філ. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 210 с.
11. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neu bearb. und aktual. Auflage Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. Band 11. 955 s.
12. DWDS. URL: <https://www.ettinger-phraseologie.de/>
13. Redensarten-Index. URL: <https://www.redensarten-index.de/suche.php>
14. Zitate und Aussprüche. 2., neu bearb. u. aktual. Auflage. Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich: Dudenverlag, 2002. 960 s.